

**ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ
ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ З НАУКОВО-ДОСЛІДНИМИ
ЕКСПЕРТНИМИ УСТАНОВАМИ**

Виконано аналіз концептуальних засад, поглядів та ідей щодо розуміння сутності взаємодії органів досудового розслідування з науково-дослідними експертними установами, визначено її основоположні функції, завдання, напрямки та форми. Запропоновано авторське визначення взаємодії зазначених суб'єктів.

Ключові слова: досудове розслідування, взаємодія, процесуальна форма, організаційна форма, слідчий, науково-дослідні експертні установи, кримінальний процес, докази.

Выполнен анализ концептуальных основ, взглядов и идей относительно понимания сущности взаимодействия органов досудебного расследования с научно-исследовательскими экспертными учреждениями, определены его основополагающие функции, задачи, направления и формы. Предложено авторское определение взаимодействия указанных субъектов.

Ключевые слова: досудебное расследование, взаимодействие, процессуальная форма, организационная форма, следователь, научно-исследовательские экспертные учреждения, уголовный процесс, доказательства.

The analysis of conceptual bases, views and ideas on understanding the nature of the interaction between the bodies of pre-trial investigation and scientific research institutions is carried out, its basic functions, tasks, directions and forms are defined. The author's definition of the interaction of these subjects is proposed.

Key words: pre-trial investigation, interaction, procedural form, organizational form, investigator, research expert institutions, criminal trial, evidence.

Вступ. Прискорений розвиток і вдосконалення діяльності українських правових інститутів вимагає поглибленого розгляду теоретичних і практичних питань взаємодії органів досудового розслідування з науково-дослідними експертними установами. Безперестанний інтерес вчених до цієї тематики обумовлений соціальними, економічними, політичними та організаційними перетвореннями, що відбуваються в державі та її правоохоронних та правозастосовних органах.

Стан наукового дослідження. Взаємодія органів досудового розслідування з іншими суб'єктами правозастосовної діяльності, як одне із питань теорії криміналістики, піддавалося науковому аналізу в роботах фахівців-криміналістів Л.Ю. Ароцкера, Р.С. Белкіна, П.Д. Біленчука, А.І. Вінберга, В.Г. Гончаренка, Г.І. Грамовича, Н.І. Клименка, А.В. Кофанова, В.М. Махового, М.В. Салтєвського, М.Я. Сегая, В.Ю. Шепітька, Б.В. Шура та інших. Результати праць цих вчених мають безсумнівну теоретичну та практичну значущість. Разом із тим, незважаючи на їх вагомий внесок у пізнання й вивчення сутності та змісту даного явища, наукові праці зазначених фахівців не вичерпали вказаної проблеми, а, навпаки, поставили низку нових питань, які потребують вирішення. Це стосується, насамперед, визначення правових основ діяльності взаємодіючих суб'єктів, форм та видів взаємодії, нарешті, меж співпраці між слідчими та експертами. Саме тому **метою цієї статті** є аналіз концептуальних засад взаємодії органів досудового розслідування з науково-дослідними експертними установами та визначення відповідних теоретико-правових засад такої діяльності.

Результати дослідження. Дана проблема актуалізується ще й в аспекті різких коливань основних показників злочинності, що сталися за останні роки. Згідно зі статистичними даними

Генеральної прокуратури України, за 2016 рік в державі було обліковано 592604 кримінальних правопорушень. Із них: особливо тяжких злочинів – 19021, тяжких злочинів – 213521, злочинів середньої тяжкості – 236418 та злочинів невеликої тяжкості – 123644. Усього було виявлено 126 організованих груп та злочинних організацій. Із них: із корумпованими зв'язками – 15 (в органах влади та управління – 4); із міжрегіональними зв'язками – 19; із транснаціональними зв'язками – 4. При цьому кількість осіб, що склали ОГ і ЗО, у 72 випадках становила 3 особи, у 54 формуваннях – відповідно, від 4 до 10 осіб. Тривалість дії ОГ і ЗО складала: до 1 року – 103 групи; до 2 років – 13 груп; від 3 до 6 років – 3 формування, більше 6 років – 1 група [1]. Наведені данні вказують на необхідність відтворення та налагодження безперервного функціонування механізмів взаємодії органів досудового розслідування з іншими суб'єктами, в результаті чого можна буде стабілізувати становище і послабити соціальну напруженість у суспільстві. Необхідно погодитись із висловленою у фаховій літературі думкою про те, що питання взаємодії стоїть особливо актуально, коли злочинність носить різноманітний характер, глибоко законспірована, а їй протистоїть діяльність розгалуженої мережі підрозділів правоохоронних органів, що потребує упорядкування, взаємозв'язку, узгодженості їх спільних дій, відповідної підпорядкованості і маневру силами і засобами [2, с. 110].

У тлумачних словниках взаємодія визначається як узгоджена за ціллю, місцем та часом су-місна діяльність [3]. Як правило, поняття «взаємодія» використовується тоді, коли мова йде про взаємоузгоджену діяльність різноманітних органів. Така взаємоузгодженість може стосуватися різних обставин сумісної діяльності: часу, місця, засобів, методів тощо, однак її основою є єдина (спільна) мета. У нашому випадку це – розкриття злочинів. У загальному вигляді взаємодію можна визначити як такий стан взаємозв'язків між суб'єктами, при якому вони здійснюють взаємний вплив як один на одного, так і на відповідну сферу діяльності.

У фаховій літературі взаємодія з питань правоохоронної діяльності визначається як: 1) узгоджена діяльність різних ланок однієї або декількох організаційних систем, спрямована на досягнення загальної мети з найменшими витратами сил, засобів і часу [4, с. 172]; 2) стан взаємозв'язків між елементами системи органів внутрішніх справ, при якому вони справляють взаємний вплив один на одного та на відповідну сферу діяльності [5, с. 503]; 3) комплекс спільних, або узгоджених за часом, місцем і діями дій кількох оперативних підрозділів із вирішення певних завдань у боротьбі зі злочинністю спільними зусиллями [2, с. 110]; 4) заснована на законі та відомчих нормативних актах діяльність щодо поєднання зусиль, сил, засобів і методів слідчих апаратів та оперативних підрозділів для своєчасного і підставного порушення кримінальної справи, створення передумов швидкого і повного розкриття злочину, ефективного розслідування, для викриття винних і забезпечення правильного застосування закону з тим, щоб кожна особа, яка скоїла злочин, була справедливо покарана, і ні одна невинна не була притягнута до кримінальної відповідальності та засуджена [6, с. 118].

Аналіз вищенаведених визначень поняття «взаємодія» надав змогу до її загальних ознак віднести такі: наявність не менш двох суб'єктів взаємодії; наявність єдиної загальної мети; погодженість спільних заходів хоча б за одним із аспектів (місце, час, методи тощо); нормативна урегульованість загальних засад такої взаємодії.

У теорії правничих наук досі остаточно не визначено коло *вимог*, яким повинен відповідати процес взаємодії. Одні автори до них відносять: єдність мети взаємодії, співпрацю в межах своєї компетенції, керування відомчими нормативними актами чи функціональними обов'язками; взаємне інформування співпрацюючих підрозділів; наявність взаємних інструктажів, службових нарад, засідань, конференцій, спільне підведення підсумків роботи [2, с. 140]. Інші автори, розглядаючи вимоги, яким повинна відповідати співпраця взаємодіючих суб'єктів, називають такі: співпраця повинна здійснюватися відповідно до вимог кримінально-процесуального закону і слідчої етики; узгоджуватися (за цілями, місцем, часом і компетентністю); забезпечувати керівну і організуючу роль слідчого при належній самостійності інших суб'єктів у виборі та прийнятті рішень із виконання поставлених слідчим завдань; здійснюватися з урахуванням особливостей криміналістичної ситуації, відповідно до тактико-методичних рекомендацій і забезпечувати нерозголошення відомостей [7, с. 135].

На нашу думку, сутність вимог, яким повинна відповідати взаємодії органів досудового розслідування з науково-дослідними експертними установами, полягає в тому, що, з одного боку, вона повинна бути законною, тобто під час реалізації її окремих видів та форм повинні використовуватися методи та засоби передбачені процесуальним законом та іншими нормативно-правовими актами (в таких взаєминах повинні приймати участь лише компетентні суб'єкти),

з другого – відповідати принципу оптимальності, тобто отримання в кінцевому результаті максимальної результативності.

Про важливість взаємодії та координації спільної діяльності всіх зацікавлених суб'єктів зазначається в низці законодавчих та підзаконних нормативних актів із питань правоохоронної діяльності. Так, у ст. 5 Закону України «Про Національну поліцію України» взаємодія органів поліції з іншими суб'єктами визначається як один із принципів її діяльності та зазначається, що діяльність поліції здійснюється в тісній співпраці та взаємодії з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства і спрямована на задоволення їхніх потреб. У ст. 25 цього Закону зазначено, що для реалізації інформаційно-аналітичного забезпечення поліція здійснює інформаційну взаємодію з іншими органами державної влади України, органами правопорядку іноземних держав та міжнародними організаціями [8].

Водночас у Законі України «Про судову експертизу» зазначено, що державні спеціалізовані установи, що виконують судові експертизи, користуються правом встановлювати міжнародні наукові зв'язки з установами судових експертиз, криміналістики тощо інших держав, проводити спільні наукові конференції, симпозиуми, семінари, обмінюватися стажистами, науковою інформацією і друкованими виданнями та здійснювати спільні видання в галузі судової експертизи і криміналістики [9]. Але, на наше переконання, в цьому законодавчому акті необхідно обов'язково передбачити положення про засади взаємодії не тільки з міжнародними суб'єктами, а, в першу чергу, врегулювати шляхи взаємодії експертів із вітчизняними правоохоронними та правозастосовними органами.

Для повноцінного з'ясування сутності взаємодії органів досудового розслідування з науково-дослідними експертними установами необхідним є уточнення видів, напрямків та форм такої діяльності. Така необхідність викликана наступними обставинами: по-перше, відсутністю єдиної точки зору із цих питань, наслідком чого є ототожнення вище вказаних необхідних елементів будь-якої взаємодії (видів, напрямків та форм); по-друге, неточністю нормативних формулювань із цих питань, зокрема відсутністю чіткого переліку видів, напрямків та форм такої співпраці тощо.

Якщо розглядати змістовну сторону виникаючих у процесі взаємодії органів досудового розслідування з науково-дослідними експертними установами відносин, то їх можна розділити на *процесуальну й організаційну форми*.

Процесуальна форма взаємодії органів досудового розслідування з науково-дослідними експертними установами передбачена кримінальним процесуальним законом і визначається наявністю регламентованих правовідносин. Хоча в Кодексі ці взаємини не названі прямо взаємодією чи співпрацею, до них можна віднести: право експерта заявляти клопотання про надання додаткових матеріалів і зразків та вчинення інших дій, пов'язаних із проведенням експертизи; бути присутнім під час вчинення процесуальних дій, що стосуються предметів та об'єктів дослідження; викладати у висновку експертизи виявлені в ході її проведення відомості, які мають значення для кримінального провадження і з приводу яких йому не були поставлені запитання; ставити запитання, що стосуються предмета та об'єктів дослідження, особам, які беруть участь у кримінальному провадженні тощо (ст. 69 КПК України) [10].

Провівши аналіз законодавчих джерел та існуючих із цього питання думок фахівців [11; 12], ми вважаємо, що до універсальних видів *організаційної форми взаємодії* органів досудового розслідування зі спеціалістами відносяться такі:

1. Обмін інформацією, який може здійснюватися постійно і в оговорені часи та дати, або по етапам взаємодії. Обмін інформацією може бути повний і частковий. Він може бути корисним лише за умови передачі інформації в повному обсязі без будь-яких викривлень, скорочень і змін. Вибір способів взаємного інформування про залежить від конкретних видів взаємодії.

2. Спільне вивчення, аналіз та оцінка інформації з подальшим складанням плану заходів, виконання якого вимагає комплексного використання сил та засобів.

3. Участь у складі постійно діючих чи тимчасових слідчо-оперативних груп, до складу яких входять й експерти.

4. Участь в огляді місця події, під час якого забезпечується його охорона і недоторканність слідів, виявляються свідки, спільно вирішуються питання про межі огляду і методи його проведення, про способи зв'язку і обміну інформацією.

5. Обмін досвідом роботи.

6. Участь у спільних нарадах.

7. Спільне обговорення наслідків роботи, їх оцінка та визначення заходів для вдосконалення подальшої взаємодії.

8. Спільна розробка й впровадження планів профілактичних заходів із використанням у даній роботі досягнень науки й техніки.

Розглядаючи *види взаємодії*, О.М. Бандурка поділяє їх на: локальну (місцеву), регіональну та загальнодержавну. Вчений також підкреслює, що названі види співпраці відповідають наступним критеріям: характеру зв'язків (безпосередня чи опосередкована взаємодія); часу здійснення спільних дій (тимчасова, обмежена чи постійна); ступеню конспірації тощо [2, с. 141].

Аналіз цього поняття надав змогу В.М. Плішкіну поділити його на такі види:

1) за характером підстав для взаємодії (регламентовану, за вказівкою вищестоящих органів, ініціативну);

2) за способом виконання спільних завдань (самостійну (автономну), спільну);

3) за просторовими характеристиками (близькорозташовану, віддалену);

4) за характером зв'язків суб'єктів взаємодії (безпосередню, опосередковану);

5) за характером умов взаємодії (за станом середовища функціонування): звичайну, екстремальну;

6) за особливостями «технології» (послідовну, паралельну);

7) за кількістю суб'єктів взаємодії (двохсуб'єктну (чисту), багатосуб'єктну (змішану);

8) за етапами безпосередньої діяльності (попередню, основну, заключну);

9) за сферами, напрямками діяльності (управлінську, профілактичну, кримінально-процесуальну, адміністративну, оперативно-розшукову);

10) за формами діяльності (стосовно етапів та стадій управлінського циклу): в ході аналізу інформації, в ході підготовки управлінського рішення, в ході реалізації управлінського рішення, в ході контролю та ін.;

11) за спрямованістю функціонування взаємодіючих суб'єктів: позитивну та негативну [5, с. 508]. У цілому поділяючи вищеприведений поділ взаємодії на такі групи, не можемо погодитись із виокремленням такого виду взаємодії, як негативна, оскільки будь-яка взаємодія спрямована на спільний (бажаний), а отже, на позитивний результат. З таким поділом взаємодії (на позитивну та негативну) можна було б погодитись, обравши такий критерій, як наслідки (результат) взаємодії, відповідно до якого одна взаємодія може мати добрий результат (позитивні наслідки), інша – поганий результат, за якої не досягнуто бажаної мети, або, навпаки, вона спричинила негативні наслідки.

Підводячи підсумок проведеного аналізу форм та видів взаємодії органів досудового розслідування з науково-дослідними експертними установами, вважаємо доцільним:

1. Доповнити чинний кримінальний процесуальний кодекс України положеннями про інформаційні види взаємодії органів досудового розслідування не тільки з науково-дослідними експертними установами, а й іншими зацікавленими суб'єктами.

2. Доповнити Наказ міністерства юстиції України від 08.10.98р. № 53/5 «Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій із питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень» обов'язковими положеннями про форми та методи спільної діяльності між судовими експертами та іншими зацікавленими суб'єктами.

3. Запропонувати таку теоретичну дефініцію взаємодії органів досудового розслідування з науково-дослідними експертними установами: це комплекс законодавчо врегульованих, узгоджених за метою спільних заходів із виявлення, закріплення та дослідження джерел доказової інформації в кримінальній справі, спрямованих на досягнення мети досудового розслідування.

Список використаних джерел:

1. Офіційний сайт Генеральної прокуратури України. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112759&libid=100820&c=edit&c=fo.

2. Бандурка О.М. Оперативно-розшукова діяльність: підручник: част. I. Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. 336 с.

3. Великий тлумачний словник сучасної української мови [Текст] / Уклад. і голов. ред. В.Г. Бум. К., Ірпінь: ВТФ «Перун», 2002. 1560 с.

4. Криміналістика: підручник / В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель та ін. / За ред. проф. В.Ю. Шепітька. 4-е вид., перероб. і доп. Х.: Право, 2008. 464 с.

5. Плішкін В.М. Теорія управління органами внутрішніх справ [Текст]. К.: НАВСУ, 1999. 702 с.

6. Оперативно-розшукова інформація: проблеми реалізації: монографія / О.П. Снігер'єв, Г.О. Душейко, О.А. Долгий та ін. / За заг. ред. А.М. Подоляки і П.В. Коляди. Суми: ВВП «Мрія-1», 2003. 204 с.

7. Особливості розкриття злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухівки: наук.-практ. посібник [Текст] / За заг. ред. чл.-кор. Академії пед. наук Я.Ю. Кондратьєва. К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2002. 184 с.
8. Про національну поліцію: Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2015. № 40-41. Ст. 379. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.
9. Про судову експертизу: Закон України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4038-12?nreg=4038-12&find=1&text=%F1%EF%B3%E2%F0%EE%E1%B3%F2&x=0&y=0>.
10. Кримінальний процесуальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
11. Салгевський М.В. Криміналістика (в сучасному викладі): підручник. К.: Кондор, 2008. 594 с.
12. Криміналістична тактика і методика розслідування окремих видів злочинів: навч. посіб. для студ. вищ. навчал. закл. [Текст] / П.Д. Біленчук, А.П. Гель, Г.С. Семаков. К.: МАУП, 2007. 512 с.